

Sensorveiledning Exfac, jus, høst 2009 – Oppgave 1

1. Oppgaveteksten

Eksamenstid: 10:00 – 15:00 (5 timer)

(1) Fra pensumdel A: Rettsfilosofien

- (a) Vi skiller mellom deskriptive og normative utsagn. Gjør kort rede for noen forslag som har vært satt fram vedrørende måter å trekke skillet på.
- (b) Gjør rede for begrepet kvalifikasjonsnorm. Gi eksempler fra jusen på skrevne og uskrevne kvalifikasjonsnormer.
- (c) Gjør rede for grunnstrukturen i drøftelsen av fastsatte normers gyldighet og ugyldighet i jusen. Gi herunder eksempler til illustrasjon.
- (d) Gjør rede for innholdet i Kants retsprinsipp. Vil du si at dette prinsippet uttrykker en pliktnorm, en kompetansenorm, en kvalifikasjonsnorm, en rettighet, en kombinasjon av disse – eller noe annet? Forklar og begrunn svaret.
- (e) Vil du si at en lov fastsatt av Stortinget, en dom avsagt av en norsk domstol, eller et vedtak truffet av norsk forvaltning, kan bli ugyldig hvis loven, dommen eller forvaltningsvedtaket strider mot Kants retsprinsipp? Forklar og begrunn svaret.

Alle spørsmålene skal besvares.

(2) Fra pensumdel B: Rett og noen nyere trekk ved samfunnsutviklingen

Hva menes med rettens internasjonalisering? Forklar og belys med eksempler.

2. Innledning

Oppgaven henter stoff fra pensumdel A, rettsfilosofi, og pensumdel B, rett og nyere trekk ved samfunnsutviklingen. Dette er sagt i overskriftene i oppgaven, slik at kandidatene ikke skal lure på hvilke perspektiver oppgaven skal besvares ut ifra.

I oppgaven er det også sagt hva som vil være forholdet mellom de to hoveddelene av oppgaven i den samlede vurdering, nemlig at rettsfilosofi-delen vil telle ca. 3/4 og delen vedrørende rett og samfunnsutviklingen vil telle ca. 1/4. Dermed vil kandidatene også ha grunnlag for å disponere dels tidsbruken, dels omfang og dybde av besvarelsen på de enkelte deler.

I avsnitt 3 følger min veiledning til oppgave (1), dvs. pensumdel A. Inger Johanne Sands veiledning til oppgave 2, dvs. pensumdel B, vil bli sendt ut i egen epost.

3. Fra rettsfilosofien

3.1. *Læremiddel, oppgavetype, sammenhengen mellom oppgavene*

Læremidlet som som dekker læringskravene i rettsfilosofi, er Svein Eng, *Rettsfilosofi*, Universitetsforlaget 2007. Heretter refererer jeg til denne som RF.

Oppgaven under rettsfilosofi-delen er – som i tidligere semestre – forsøkt bygget opp slik at delspørsmålene gjensidig belyser hverandre. Tanken er at kandidatene kan hente veiledning fra andre deler av oppgaven hvis de står fast i forståelsen av ett spørsmål.

Denne gangen er det særlig spørsmålene (b) og (c) og spørsmålene (d) og (e) som slik henger sammen. Spørsmål (a) har mer et innledende (forberedende) og klargjørende preg, ved å markere at det er normative utsagn som står i sentrum.

Det er også en overordnet sammenheng ved at spørsmål (e) ”syr sammen” de øvrige delspørsmålene; se merknadene nedenfor til spørsmål (e).

I avsnitt 3.2 i det følgende samler jeg under hver oppgave opplysninger om læringskrav og ”pensum” (dvs. de deler av RF som er angitt å dekke læringskravene). Jeg sier også noe om besvarelsen av de enkelte spørsmål. Det gjelder særlig for å plassere spørsmålet og for å vise forbindelseslinjer. I stor grad kan spørsmålene besvares ut fra bestemte deler av RF og hvis framstillingen der er grei, har jeg ikke gjort noe forsøk på å skrive dette på nytt. I avsnitt 3.3. samler jeg noen mer generelle merknader til oppgaven.

Vedrørende forholdet mellom oppgave (1) og oppgave (2), se avsnitt 4 nedenfor.

3.2. Nærmere om de enkelte spørsmålene

(1)(a) Vi skiller mellom deskriptive og normative utsagn. Gjør kort rede for noen forslag som har vært satt fram vedrørende måter å trekke skillet på.

Læringskrav

Læringskravene av relevans for oppgave (1)(a) er angitt slik:

I Rett og Språk

Det kreves kjennskap til grunnleggende utsagnstyper (definisjoner, karakteristikk; deskriptive utsagn, normative utsagn).

Læringskravene finnes på nettet ved denne lenken:

<http://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/JFEXFAC04/v08/pensumliste.xml>

Denne informasjonen er også sendt ut fra administrasjonen til sensorene.

Merk at det kreves *kjennskap*, ikke god forståelse. Merk også at oppgaven sier ”Gjør kort rede for”.

Dekning i RF

Oppgavens emne er dekket særlig følgende steder i RF:

- I 2.3 jfr. I 2 i det hele.
- II 1.4, se særlig 1.4.2 (1)–(2). Merk at II 1.4.3 ikke er pensum.

Videre er stoffet grundig behandlet på forelesninger og jeg går selv inn på spørsmålet i egne kurs. Det kan variere i hvilken grad kursholdere går i dybden, men jeg regner med at alle kurs berører problemstillingen i en eller annen sammenheng.

Til innholdet

Det kan synes nærliggende å definere skillet mellom deskriptive og normative utsagn slik at de første er utsagn som kan være sanne eller usanne, mens de normative ikke har noen sannhetsverdi. En slik definisjon er imidlertid uheldig, siden den baker inn i begrepene et standpunkt til et rettsfilosofisk hovedspørsmål, nemlig om vi gjennom refleksjon kan erkjenne en uomgjengelig normativitet i fornuften selv, noe som i tilfelle kan fungere som grunnlag for å stille visse moralske krav til den positive retten. Se RF ss. 44 (nederst)–45.

Et annet mulig kriterium på skillet er reaksjonskriteriet. Det har fire elementer: et utsagn, den virkelighet (i videste forstand) som utsagnet angår, uoverensstemmelse mellom utsagnet og virkeligheten, og avgivers reaksjon på uoverensstemmelsen. Se RF ss. 43–44 og det stiliserte eksemplet ”Per lukker døren”.

Reaksjonskriteriet er interessant fordi det kan kaste lys over juristers utsagn om hva som er rett (deres utsagn de lege lata), se RF s. 44 om sammensmeltet deskriptiv og normativ modalitet, med videre referanse til RF V 3.4. Det ligger utenfor oppgaven å si mye om sammensmeltet modalitet. Det hører imidlertid hjemme i en god

besvarelse å nevne dette alternativet til todelingen mellom rent deskriptive og rent normative utsagn.

En filosofisk nøytral definisjon er å vise til mønstertilfelle på normative utsagn ("paradigmer", "typiske eksempler", e.l.), se RF ss. 51–53. (Se også RF f.eks. s. 11, i avsnitt I 1.7)

En god besvarelse bør nevne alle tre alternative definisjonsmåter: sannhetsverdikriteriet, reaksjonskriteriet, og definisjon gjennom typetilfelledefinisjon. En virkelig god besvarelse får med at det ligger definisjonsteoretiske lag i drøftelsen, nemlig hva som er akseptable måter å definere på. Se dels det som er referert ovenfor, med videre referanse til RF, om "partiske" definisjoner med hensyn til innhold, og dels det som sies om typetilfelledefinisjon som en fullgod definisjonsmåte, RF ss. 52 (nederst)–53. (Om definisjoner, se også ss. 12–16.)

Jeg gjentar og understreker at læringskravene sier sier "kjennskap", ikke god forståelse, og at oppgaven sier "Gjør kort rede for".

(1)(b) Gjør rede for begrepet kvalifikasjonsnorm. Gi eksempler fra jusen på skrevne og uskrevne kvalifikasjonsnormer.

Læringskrav

Læringskravene av relevans for oppgave (1)(b) er angitt slik:

II Rett og Normativitet

Det kreves god forståelse av hovedformene for normativitet:

Begrepet Norm

Typer av Normer

- Pliktnormer, Kompetansenormer, Kvalifikasjonsnormer
- Regler, Retningslinjer, Avveininger («Juristskjønnet»)

Rettigheter

Verdier

Her kreves *god forståelse* (i kontrast til under oppgave (a)).

Dekning i RF

Oppgavens emne er dekket særlig følgende steder i RF:

- II 4.3, jfr. II 4 i det hele. Merk at II 4.3.2 og 4.4.4 (2) ikke er pensum.
- II 5.3.1–5.3.3 (de øvrige delene av 5 er ikke pensum).
- II 8 er også relevant, siden det å regne noe som å høre til et juridisk begrep ofte er styrt gjennom regelspesifikke retningslinjer (RF ss. 163–67) og alltid er styrt gjennom rettskildelærens retningslinjer (RF ss. 168–70)

Videre er stoffet grundig behandlet på forelesninger og kurs.

Til innholdet

Kvalifikasjonsnormer defineres i RF på s. 107 og et eksempel følger på s. 108.

Eksemplet på s. 108 – hevd av eiendomsrett – knytter an til det som er sagt om koblingsord på ss. 105–07, hvor eiendomsrett tjener til illustrasjon. Så normene om hva som faller inn under, eller ikke faller inn under, rettsfaktaene på venstresiden av figuren på s. 105 er kvalifikasjonsnormer.

Dette kan være et uvant perspektiv ved første øyekast. Her er det viktig å innse at samme formulering kan uttrykke forskjellige typer normative utsagn. I ett perspektiv uttrykker avtalerettens formuleringer kompetansenormer. I perspektivet her uttrykker de også kvalifikasjonsnormer, ved at de kvalifiserer hvem som skal regnes for å inneha en rettighet, f.eks. å høre til gruppen ”eier”.

Oppgav (c) gir kandidaten et annet eksempel, nemlig normene som kvalifiserer hva som skal regnes som gyldige og ugyldige normfastsettelse.

Oppgave (b) spør etter både skrevne og uskrevne eksempler.

Vedrørende uskrevne kvalifikasjonsnormer kan nevnes avtalerettens normer og mange normer om u/gyldige normfastsettelse. Culpanormen kan ses som en eneste omfattende kvalifikasjonsnorm. Og så videre.

Vedrørende skrevne kvalifikasjonsnormer, se RF ss. 136–38 (avsnittene 5.3.1–5.3.3) om legaldefinisjoner. Legaldefinisjoner er en viktig type kvalifikasjonsnormer. Dette bør kandidatene kunne si mye om: dels definere begrepet legaldefinisjon, dels gi eksempler på legaldefinisjoner. Vedrørende eksempler, se f.eks. fv1. §2.

Hvilke eksempler kandidaten velger, spiller ikke noen rolle, såfremt eksemplene illustrerer det kandidaten legger fram av teoretisk art, herunder kandidatens definisjon av begrepet kvalifikasjonsnorm.

Den gode kandidat bør få fram at kvalifikasjonsnormer og normative definisjoner representerer to perspektiver på samme fenomen: henholdsvis normteoriens perspektiv og definisjonsteoriens perspektiv, se RF ss. 104 (nederst)–105. (Merk at den grundigere utlegning av dette i RF II 5.1 ikke er pensum, se angivelsen under ”Dekning i RF” ovenfor.)

(1)(c) Gjør rede for grunnstrukturen i drøftelsen av fastsatte normers gyldighet og ugyldighet i jusen. Gi herunder eksempler til illustrasjon.

Læringskrav

Læringskravene av relevans for oppgave (1)(c) er de samme som for oppgave (1)(b).

Dekning i RF

Stoffet er grundig dekket i RF II 4.4 jfr. II 3 (merk at hhv. 4.4.4 (2) og 3.5 ikke er pensum). Videre er stoffet behandlet på forelesninger og kurs.

Til innholdet

Det kan være naturlig å ta utgangspunkt i figuren på s. 111.

Drøftelsen av kvalifikasjonsnormer i RF skulle være grei; jeg viser til ss. 110–24.

Jeg minner om at kompetansenormene kommer inn som viktige elementer, se den nevnte figuren og s. 112 øverst. Dermed representerer også drøftelsene i RF ss. 79–91 viktige deler av besvarelsen. Drøftelsene av kompetanse og kompetansenormer i RF skulle være greie; jeg nøyer meg derfor også her med å vise til de nevnte sidene.

Det er ikke detaljene, men ”grunnstrukturen” det spørres etter, se oppgaveteksten. Det ligger også i problemstillingen selv, se RF s. 112 (øverst).

Den gode kandidat vil få fram at vi snakker om en modell for drøftelsen av fastsatte normers bindende kraft i jusen. Ordet ”modell” betyr her ikke ideal, men et sett begreper egnet til å representere et fenomen, slik man i mange fag snakker om å ”modellere” et fenomen. I oppgaveteksten er valgt ordet ”grunnstrukturen” for å komme utenom den vanskelighet som ordet ”modell” kan tenkes å forvolde ved å lede tanken i retningen av ”ideal”. RF bruker både ”modell” og ”struktur”.

I en god besvarelse bør det komme fram at det ikke kan trekkes noen positivrettslige slutninger fra modellen. Modellen er et forsøk på å representere positiv rett. Den hjelper oss til å stille de rettslig sett typisk relevante spørsmål, men gir ikke svarene hvis vi er i tvil om en normformulering uttrykker en u/gyldighetsnorm, og i så fall av hvilken art. Se ss. 123–24 (avsnitt 4.4.4 (1)), og se videre f.eks. s. 115 (om utøvelsesnormer) og s. 122 (øverst, om utviklingsnormer).

(1)(d) Gjør rede for innholdet i Kants rettsprinsipp. Vil du si at dette prinsippet uttrykker en pliktnorm, en kompetansenorm, en kvalifikasjonsnorm, en rettighet, en kombinasjon av disse – eller noe annet? Forklar og begrunn svaret.

Læringskrav

Læringskravene av relevans for oppgave (1)(d) er angitt slik:

B Muligheten av å etablere kriterier til vurdering og kritikk av positivt foreliggende rettsystemer

Det kreves god forståelse av problemstillingen. Det kreves kjennskap til følgende tre teoretiske posisjoner i forhold til problemstillingen:

Teorifamilie 1: Kantiansk rettsteori

Teorifamilie 2: Utilitarismen

Teorifamilie 1 og 2 definerer seg ofte i forhold til hverandre. Men de er begge kognitivistiske i den forstand at de er enige om at vi via fornuften kan erkjenne kriterier til løsning av spørsmål om hvordan vi bør handle. Forsåvidt skiller de seg fra:

Teorifamilie 3: Den skandinaviske rettsrealismen

Teorifamilie 3 benekter muligheten av ad fornuftsmessig vei å etablere kriterier til løsning av spørsmål om hvordan vi bør handle.

Målsettingen er bevisstgjøring av problemstillingen og presentasjon av tre viktige tanke-retninger (løsningsforslag). Målsettingen er ikke detaljkunnskaper vedrørende tankeretningene. Men studentene skal presenteres for detaljene, herunder utdrag fra originaltekster, slik at de får et innblikk også i nyansene i begrunnelsesmåtene.

Dekning i RF

Stoffet er grundig dekket i RF IV B 4. Nærmere bestemt er følgende deler angitt til dekning av læringskravene vedrørende kantiansk rettsfilosofi:

IV B 4.1.1 (1), 4.1.2, 4.1.4, 4.2–4.3, 4.4.1–4.4.2, 4.5–4.6.4, 4.7.1–4.7.2

Stoffet er også dekket på forelesninger og kurs.

Til innholdet

Kants rettsprinsipp framstilles i RF på ss. 372–77. Jeg viser til de forskjellige formuleringene, på ss. 372–73; deretter til presentasjonen av friheten som den eneste “medfødte” rettighet på ss. 373–74; og deretter til framhevingen av at rettsprinsippet vedrører den *ytre* frihet, ss. 374–75 (se også ss. 362–64). I parafraseringen på ss. 375–77 gis omformuleringer og avklaringer i forskjellige retninger. Samlet sett er dette en håndterlig framstilling av hovedpunktene på få sider.

På denne bakgrunn er ikke oppgaven vanskelig. Samtidig er det viktig i bedømmelsen av besvarelsene å skille mellom forståelse og artikulering. Det første kan foreligge selv om kandidaten uttrykker seg “klossete”. Erfaringsmessig er det få problemer med å se hvem som har forsøkt å forstå stoffet. Disse bør gis uttelling selv om formuleringen av stoffet er ufullkommen. Det viktige er at helheten viser forståelse eller i allefall at stoffet er studert.

(1)(e) Vil du si at en lov fastsatt av Stortinget, en dom avsagt av en norsk domstol, eller et vedtak truffet av norsk forvaltning, kan bli ugyldig hvis loven, dommen eller forvaltningsvedtaket strider mot Kants rettsprinsipp? Forklar og begrunn svaret.

Det er en overordnet sammenheng i oppgave (1) ved at delspørsmål (e) ”syr sammen” de øvrige delspørsmålene. For, her må kandidaten skille mellom to betydninger av ordene ”gyldighet” og ”ugyldighet”. For det første har vi den betydning som ligger i å si at en fastsatt norm er ”u/gyldig” innenfor rammen av positiv rett; se spørsmålene (b)–(c) ovenfor. For det andre har vi den naturrettslige betydning, at den positive retten kan bli å anse ”u/gyldig” i forhold til et kriterium utenfor positiv rett i snever forstand, her Kants rettsprinsipp; se spørsmål (d) ovenfor.

Spørsmål (e) må sies å være lett såfremt man kun tenker på den positivrettslige betydning og det i utgangspunktet negative svaret, som nærmest synes å gi seg selv. Det synes ved første øyekast klart at lover, dommer og forvaltningsvedtak ikke blir ugyldige i den positivrettslige forstand selv om man måtte komme til at de strider mot fornuftsbasert naturrett, her Kants rettsprinsipp. Dette er et helt akseptabelt svar innenfor rammen av exfac.

Siden oppgaveteksten sier ”Forklar og begrunn svaret”, vil det være et klart minus å nøye seg med å si at lovene, dommene eller forvaltningsvedtakene ikke kan bli ugyldige på grunnlaget nevnt i oppgaven. Det kreves mer.

Det som først og fremst er nødvendig, er at kandidaten som ledd i ”Forklar og begrunn” trekker skillet i første tekstavsnitt i inneværende punkt (1)(e). Dette ligger innenfor oppgaven og må være med i en god besvarelse. Også en svakere kandidat må se at det er et skille her, selv om artikuleringen kan være mindre klar.

Noe mer kan ikke kreves, heller ikke av den gode kandidat. Siden noen kanskje vil gå videre, skal jeg kort si litt om mulige videre refleksjoner. Det kan spørres om den positive retten kan gi en regel som sier at den viker i tilfelle motstrid. Enkelte grunnlover har formuleringer som leder tanken i denne retning (f.eks. den tyske). I et annet plan får man spørsmålet om betydningen av folkerettens konvensjoner, arven fra Nürnbergdommen, og lignende tanker i folkeretten. Jeg sier ”et annet plan”, for her møter vi i tillegg spørsmålet om forholdet mellom folkerett og nasjonal rett; i forhold til oppgaven er grunnlovseksemplet derfor mer rendyrket. – Jeg forfølger ikke disse spørsmålene videre, siden de ligger utenfor oppgaven, og utenfor hva vi kan kreve til exfac. De begrepsmessige og reelle problemene er imidlertid sentrale og viktige, og kanskje har noen studenter tenkt over dette. Det må i så fall honoreres.

Spørsmål (e) kan kanskje være godt egnet til å få fram de virkelig gode. De vil vise seg gjennom vilje og evne til å problematisere.

Samtidig bør også de mindre sterke kandidatene klare (i) å formulere det benektende svar på oppgavens spørsmål, skissert i annet tekstavsnitt ovenfor, og videre (ii) å vise at de ser skillet skissert i første tekstavsnitt ovenfor, selv om formuleringene eventuelt er mangelfulle.

3.3. Noen generelle merknader til oppgave (1)

Oppgavene i del (1) gir de kandidatene som har mye kunnskaper, anledning til å skrive i dybden og bredden samtidig som også kortere besvarelser kan holde godt nivå. Helhetsinntrykket av forståelsen ut fra de enkelte momenter som er med, er det vesentlige.

Samtidig som det delspørsmålene gjensidig kan belyse hverandre (se avsnitt 3.1 ovenfor), så er oppgavene relativt klart adskilt når det gjelder innholdet i besvarelsen av dem. Skulle imidlertid en kandidat skrive noe under én deloppgave, som strengt tatt er utenfor vedkommende deloppgave, men relevant i en annen deloppgave, så trekkes det ikke for dette i seg selv.

Det er uttrykkelig angitt i spørsmål (a) at det skal gis en "kort" redegjørelse. Det er naturlig som et utgangspunkt at svaret på dette spørsmålet dermed teller mindre enn svarene på de andre delspørsmålene under oppgave (1). Det er imidlertid ingen nødvendighet her. Hvis kandidaten viser dybde under besvarelsen av spørsmål (a), så bør dette klart honoreres.

Av de øvrige delspørsmålene, vil jeg tro at det er mest å skrive i besvarelsen av spørsmål (c). Dette betyr imidlertid ikke at dette spørsmålet er vanskeligere å besvare enn de øvrige spørsmålene.

Skulle det vise seg spesielle mønstre i besvarelsene som det er verdt å merke seg, skal jeg komme tilbake med suppleringer til denne foreløbige veiledningen.

4. Momenter til den samlede karaktersetting

Oppgaven angir at oppgave 1 teller 3/4 og oppgave 2 teller 1/4. Dette er en billedlig måte å uttrykke seg på, idet karaktersetting ikke er ren matematikk. Er rettsfilosofidelen til stryk, er det neppe mulig å tenke seg at oppgaven totalt kan bedømmes til bestått. Er oppgave II til stryk, kan man lettere tenke seg at oppgaven totalt kan bedømmes til bestått.

Denne veiledning er foreløbig, og skrevet før noen eksamensbesvarelser er lest og rettet.

Oslo, 14. desember 2009

Svein Eng

Desember 2009
Inger-Johanne Sand

Sensor-veiledning Ex.fac.- høsten 2009

Sp.m. (2) Hva menes med rettens internasjonalisering? Forklar og belys med eksempler.

Emnet er dekket i kompendiet "Rettslige utviklingslinjer" kap.3, særlig kap.3.1. "Hva er rettens internasjonalisering", kompendiet s.17-21. Slik spørsmålet her er stilt må det legges til grunn at det er tilstrekkelig at studentene viser til det som er behandlet i dette avsnittet. I avsnitt 3.2 "Internasjonal, overnasjonal og transnasjonal rett", s.22-24 defineres, diskuteres og sammenlignes disse tre begrepene. Det er fint om studentene også trekker inn stoff herfra, men det er ikke nødvendig for å besvare oppgavens spørsmål. Hele kap.3 er lagt ved i eget dokument.

I kap.3 vises det innledningsvis til at retten i en lang periode har vært dominert av nasjonal rett, men med betydelig påvirkning fra internasjonale kilder med hensyn til naturrett, menneskerettigheter, internasjonal handelsrett osv., og av et skille mellom nasjonal rett (den interne retten) på den ene siden og internasjonal rett, som retten mellom statene, på den andre siden. Over tid og spesielt etter den andre verdenskrig har det vært en økende tendens til å legge vekt på internasjonalt samarbeid herunder også inngåelsen av flere, mer omfattende og mer forpliktende rettslige traktater. Dette har også vært knyttet til en økende faktisk regional og internasjonal kontakt og gjensidig avhengighet gjennom handel, kunnskaps- og teknologiutvikling, forurensning og beskyttelse av miljøet, uttak av forny- og ikke-fornybare ressurser osv.

Det vises så til fem punkter som trekker opp noen hovedlinjer med hensyn til hva vi forstår med, og hva som karakteriserer "rettens internasjonalisering" i dag.

Kandidatene bør kjenne til hovedtrekkene i innholdet i disse fem punktene for å få en god karakter. Samtidig er dette åpenbart kompliserte problemstillinger. Det bør derfor ikke nødvendigvis trekkes for mye for kandidater som viser gode kunnskaper, men som snubler noe i formuleringene.

Misforståelser eller feilaktige beskrivelser skal det selvsagt trekkes for. Det er også nødvendig at kandidatene nevner eksempler. I kompendiet er EU, EØS, EFTA-domstolen, EMD/EMK, WTO de mest nevnte eksemplene, men her må alle treffende eksempler aksepteres uavhengig av om de er nevnt i kompendiet.

De fem punktene dekker bare 4 sider, s.18-21 i komp. De kan i hovedtrekk oppsummeres slik : For det første er nasjonalstatene i dag forpliktet av stadig flere og mer omfattende traktater som også regulerer forhold som tidligere har vært regulert internt i statene. EF/EU-traktatene er eksempler på traktater med overnasjonale trekk for medlemslandene slik at traktatene og anvendelsen av dem kan ha rang over nasjonal rett ved konflikt. For å forenkle fremstillingen er EØS-avtalen ikke direkte behandlet i teksten i kap.3.1. Det er det prinsipielle som er hovedsaken her. Det må derfor aksepteres på like linje besvarelser som bare forholder seg til EU og de som går nærmere inn på det mer kompliserte med hensyn til EØS-avtalen. Videre vektlegges det at de mer omfattende og mer forpliktende internasjonale traktatene innebærer at rettens innhold også innenfor statene preges mer av internasjonal rett. Statene kan også i internasjonale forhandlinger ha gitt avkall på visse nasjonale interesser for å oppnå andre ting i en samlet traktat. Dette kan gripe dypt inn i innholdet i den nasjonale rette direkte eller indirekte.

For det andre er det sentralt at flere traktater har mer forpliktende formuleringer og mer effektive sanksjonsmuligheter enn tidligere. I en undersøkelse fra 2004 ble det identifisert 125 internasjonale institusjoner med myndighet til å fatte endelige beslutninger (domstoler eller domstolslignende organer). Noen av disse er nevnt i avsnittet.

For det tredje vises det til at bakgrunnen for mange av de nye traktatene er faktiske forhold som har konsekvenser på tvers av landegrensene, og derfor fører til problemer som vanskelig kan løses bare ved nasjonalstatlige reguleringer. Problemer knyttet til miljø- og klimaendringer er de mest åpenbare eksempler på dette, men også reguleringer av bio- og genteknologi, samt andre kunnskaps-

dominerte områder og migrasjon nevnes. Dette innebærer et økende behov for internasjonale reguleringer og konfliktløsningsorganer.

For det fjerde innebærer den økende internasjonaliseringen av retten også en fragmentering av retten. I nasjonal rett er de ulike rettsområdene koblet sammen gjennom konstitusjonene, felles domstoler og en felles juridisk metode. Internasjonal rett slik den fremstår i dag har ingen felles konstitusjon på linje med de nasjonale rettssystemer. Traktater om for eksempel handel, miljø og menneskerettigheter er parallelle og ofte ikke koplet sammen ved felles institusjoner eller en konstitusjon, men der er felles trekk i folkerettslig sedvane og folkerettslig metode. De ulike traktatene håndheves i de fleste tilfelle ved ulike separate institusjoner. Den internasjonale domstolen i Haag dømmer bare i visse saker.

For det femte vises det til at internasjonaliseringen derved innebærer at det innenfor flere rettsområder vil eksistere flere parallelle regimer for så vel lovgivning som håndhevelse: - nasjonale, regional og internasjonale. Forholdet mellom disse nivåene kan være nærmere rettslig definert, men det kan likevel oppstå problemer med å koordinere og harmonisere lovgivning og håndhevelse.